

РОЗГЛЯД СУТНОСТІ ПРАВОРОЗУМІННЯ З ПОЗИЦІЇ РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВОГО ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ

Міма І.В.

Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»

Досліджено теоретичні аспекти релігійно-правових традицій як методологічної засади встановлення сутності правової системи, з врахуванням історично-правових особливостей її розвитку та поступовості розвитку поглядів вчених на релігійно-правові явища відповідно до положень певної концепції праворозуміння. Феномен релігійно-правової традиції належить розглядати у контексті теорій походження держави та права, становлення та розвитку правової системи; через аналіз впливу релігійно-правових традицій, релігійних норм на процес трансформування теоретичних підходів праворозуміння; визнання релігійно-правових традицій як регуляторів поведінки людей та суспільства; існуючий зв'язок між релігійно-правовими традиціями та суспільством; вплив релігійно-правових традицій на природу та зміст релігійних норм та праворозуміння, розкриваючи релігійні витoki права.

Ключові слова: правова система, праворозуміння, релігія, релігійна система, релігійно-правові традиції, релігійні норми.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняної правової науки характеризується укріпленням плюралізму у дослідженні юридичних феноменів, що сприяє подоланню схематизму та вузького догматичного, інструментального підходу щодо розуміння сутності права та держави, який обмежувався виключно межами формально-юридичного дослідження державно-правових явищ. При цьому зазначимо, що соціальні цінності правової системи накопичуються під впливом геополітичних, економічних, соціокультурних та релігійних факторів. Така внутрішня, діюча в межах конкретної національної культури, система передачі політико-правових цінностей може бути визначена як національна політико-правова традиція. Крім того, глобалізаційні та інтеграційні процеси спричиняють зближення різних правових систем, тому дослідження особливостей юридичного мислення різних народів і культур, ґрунтоване на конкретній правовій традиції, є на часі та обумовлюється необхідністю узгодження праворозуміння, законодавства, правотворчості різних країн та правових систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням держави та права з позицій юридико-аксіологічного підходу займалися: В. Графський, І. Ільїн, М. Елон, В. Єленський, В. Журавський, В. Лубський, О. Лейст, М. Марченко, П. Музиченко, Н. Онщенко, М. Орзіх, А. Павлов, Р. Папаян, Н. Пархоменко, О. Скакун, М. Суворов, І. Суріков, О. Тер-Акопов, Є. Хоубел, В. Червонюк, Л. Явич та інші. При цьому, питання традиціоналізму стосовно політико-правової сфери, досліджувалось вченими переважно як феномен правової культури, а висвітлення окремих аспектів релігійно-правового традиціоналізму, відбувалось через суміжні політико-правові явища, зокрема, правову та політичну ідеологію, правову систему, правосвідомість, правові традиції та традиції у праві тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, у вітчизняному загальнотеоретичному правознавстві поки що не приділено достатньої уваги дослідженню концептуально-методологічних засад аналізу конкретно-історичної сутності правової системи України, яке б передбачало вироблення таких категорій і понять, в яких на теоретичному рівні адекватно відображена конкретно-історична специфіка розвитку вітчизняної правової системи, з врахуванням впливу релігійно-правового традиціоналізму, як в історії українського народу, так і сучасної правової дійсності.

Мета статті. З огляду на це, є доречним та на часі проведення ґрунтовного аналізу впливу релігії, релігійно-правових традицій та релігійних норм на процес трансформування концепції праворозуміння.

Виклад основного матеріалу. Право усвідомлюється як інструмент культури, що відображає цінності, які відповідають особливостям історичного розвитку певної держави. Історичний розвиток держави та права тісно пов'язаний з історичними етапами виникнення та розвитку релігії, впливаючи один на одне у процесі свого розвитку. Серед найпоширеніших концепцій виникнення (походження) держави та права: патріархальна (Платон, Аристотель, Фільмер); насилля: зовнішнього (К. Каутський та Л. Гумплович) та внутрішнього (Е. Дюринг); расова (Ж. Гобіно, Ф. Ніцше), органічна (Г. Спенсер); договірна (Т. Гоббс, П. Гольбах, Г. Гроцій, Дж. Локк, О. М. Радищев, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спіноза) та інші. Не останнє місце серед них займає теологічна (Ф. Аквінський) [2].

Таке різноманіття теорій походження держави та права можна пов'язувати з наявністю наступних підстав: 1) існування різних історичних епох та вплив філософських, політичних, психологічних та ідеологічних (релігійних) фактів та течій; 2) необхідність застосування сили з метою організації, управління та захисту населення у конфліктних ситуаціях; 3) специфіка окремого суспільного ладу; 4) соціально-економічний розвиток, матеріальне виробництво, розподіл праці, спеціалізація діяльності, історичний прогрес; 5) необхідність впорядкування відносин між людьми, врегулювання суспільних відносин тощо.

З огляду на те, що теологічна теорія походження та розвитку релігії має тісний зв'язок з процесом виникнення та становлення права і держави, є доречним детальний аналіз теологічної теорії виникнення та розвитку права і держави. Це одна з перших теорій, що виникла для пояснення походження держави та права, за її допомогою можна простежити існування релігійних витоків у державі та праві. Означена теорія продовжує існувати як реакція на недосконалість соціального буття, не вирішення національно-релігійних проблем держави. Її виникнення та розвиток може стимулювати пошук кращих моделей політичного управління і вибір традиційних інститутів влади та релігійно-правових механізмів її забезпечення. Представниками цієї теорії були релігійні діячі Стародавнього Сходу (Платон), середньовічної Європи (Фома Аквінський – XIII ст.), ідеологи ісламу (Р. Мавлютов,

М. Муллаєв, М. Садагдар, Абу Ханіф, Абу Шафії [18]) і сучасної католицької (Іоанн Павел II, Е. Корекко, Л. Джероза, Дж. Клеїн [7, с. 4]) та православної церков (о. Нікодім, м. Макарій, Вл. Ципін [19, с. 7]). Теологічна теорія доволі багатоаспектна, що пояснюється особливими історичними та матеріальними умовами існування держав Стародавнього Сходу та Стародавнього Заходу (Греція, Рим).

Основна ідея теологічної теорії – Боже першоджерело походження та сутності держави: уся влада від бога і є безумовною, обов'язковою та святою. Держава – це результат «божого промислу»; вона вічна, як і сам Бог; правитель наділяється церквою правом керувати людьми та покликаний реалізовувати волю Божу на землі; люди повинні, безумовно, підкорятись волі правителя. Саме ця ідея міститься у вченнях релігійних діячів (католицьких, православних, мусульманських та інших). Теологічна теорія справедливо відображає той факт, що держава з'являється одночасно з монорелігією, що мала велике позитивне значення: дозволяла встановлювати в суспільстві порядок; відображає об'єктивні реалії певного часу, а саме те, що перші держави були теократичними, вступ правителя на царювання освячувався, що надавало його владі особливий авторитет та безумовну обов'язковість [2, с. 10]. У більш пізній час цю теорію стали використовувати під час виправдання необмеженої влади монарха [8]. Завдяки теологічній теорії вперше жорстко пов'язано разом такі поняття, як право та справедливість. У звичайних умовах відправлення влади здійснюється людьми від Бога, від його імені, але у екстраординарних умовах він діє і безпосередньо (через одкровення, чудеса). Право створене Богом для регулювання життя людей та дарується людині через посередництво пророка чи правителя. Ф. Аквінський цю ідею розвив у вченні, за яким світ збудований на ієрархії релігійних форм (божого, духовної та матеріальної). Очолює ієрархію Бог. Духовний світ очолює папа як намісник Бога на землі. За цим же ієрархічним принципом організовано і суспільство: піддані підкорюються царям та світській владі, раби повинні підкорюватися володарям. Відповідно підкорення є і в системі законів [5, с. 70–71]. Ф. Аквінський поділяв закони на чотири види: 1) вічний закон – це сам божий розум, що керує світом; 2) природний закон – це відображення вічного закону людським розумом. До нього відносять закони загального життя, бажання та потяг до самозбереження та продовження роду; 3) людський закон – це позитивне право або діюче феодалне право, що виражає вимоги природного закону, яке підкріплене санкціями. Цей закон необхідний для того, аби люди внаслідок гріховності не спотворювали природний закон; 4) божий закон – це Біблія. Цей закон необхідний людям з двох причин. По-перше, в силу недосконалості людського розуму, що не дає можливості людям самим прийти до єдиного уявлення про правду; по-друге, Біблія повинна допомогти їм в цьому. Мова йде про правду-справедливість, яка у наступних природно-правових концепціях праворозуміння стала визначатись як природне (або природно-боже) право [3, с. 831]. Таку точку зору підтримував і православний богослов Іоанн Златоуст – із знищенням влади зникне увесь порядок і життя стане нестерпним, адже царська влада є схожою до влади Бога, тому особа монарха набуває великого значення як справжній цар, що все підпорядковує законам Божим [9, с. 129]. Сьогодні богослови вимушені пристосовувати та узгоджувати теологічну теорію з новими знаннями про суспільство та закономірності його розвитку, використовуючи

її положення у розвитку природно-правової теорії. Саме через призму Бога люди вбачали пояснення багатьох соціальних явищ, зокрема, права [2, с. 89].

Наведений аналіз теологічної теорії, пояснює походження релігії, релігійних явищ, держави та права, їх розвиток, підтверджує існування впливу релігії на виникнення та розвиток теорій, що пояснюють виникнення та розвиток держави і права.

В основі вітчизняних теорій виникнення права та держави знаходяться різні концепції праворозуміння, ідеї яких обумовлені впливом цілого ряду факторів: політико-економічними умовами, пануючою ідеологією та релігією, рівнем державно-церковних відносин, використанню релігійних норм у регулюванні суспільних відносин, що виникають та не знаходять відповідного врегулювання нормами права, домінуванням певного класу, чий інтереси відстоюються тощо. Існування різноманітних наукових теорій праворозуміння та специфіка кожної з них пояснюється, з одного боку, особливостями історичного моменту розвитку правових явищ, з іншого – дуалізмом у розумінні феномену «право», протиставлення або співставлення природного та позитивного права, божого та людського права, права та закону, офіційного права та традиції тощо [5, с. 83]. На думку В. В. Оксамитного, дуалізм, що властивий праву пояснюється тим, що поруч з офіційно діючим правом (юридична термінологія, правові інститути та установи, джерела права, зовнішні законодавчі атрибути та процесуальні ритуали) зазвичай переважно застосовуються власні правові форми регулювання поведінки людей, які визначаються зразками життя конкретного населення, традиціями або релігійними поглядами [14, с. 421]. М. Алексеев, визначаючи основні типи розуміння природного права, не лише поза увагою існуючий факт зближення природного права з правом божим, яке встановлене як вищий закон. Він зводить дуалізм до того, що «всему произвольно установленному противостоит непроизвольное, неустановленное, само по себе необходимо существующее; образцом таких свойств является природа; следовательно, неустановленное право природное или естественное» [1, с. 30].

Для розкриття та пояснення релігійних витоків у виникненні держави та права, впливу релігії на розвиток правових явищ та праворозуміння є доцільним пояснити сучасний стан розвитку концепцій праворозуміння з акцентуванням уваги на природному праві, лібертарно-юридичному, ліберальному, соціологічному, морально-релігійному підході, інтегративному, комунікативному та реалістичному позитивізму. Адже результати аналізу можуть бути використані та стати підґрунтям розробки нової концепції праворозуміння.

Відповідно до положень природно-правової концепції праворозуміння, релігійне обґрунтування права неминує веде до легітимації як релігійно-виправданого існуючого у країні правопорядку і визначення дотримання закону не тільки юридичним обов'язком, але і релігійним обов'язком.

При розробці нової концепції, лібертарно-юридичної (яка істотно розвивала та збагачувала природно-правову традицію), В. С. Нерсесянц [13, с. 53] під сутність права розуміє принцип формальної рівності (загальна рівна міра регуляції, свободи та справедливості), а під явищем – позитивні, тобто офіційно-владно встановлені нормативні явища, що мають законну силу примусово-обов'язкового правила (норм). З приводу лібертарно-юридичності підходу зазначимо на обов'язковій необхідності акцентувати увагу на соціологічному та релігійно-

му аналізі права, адже уявити правові норми поза системою суспільних відносин важко [10, с. 107]. До того ж, Н. Варламова зазначає, що релігійні норми, абстрагуючись від первинних відмінностей, що притаманні людям, визнають їх формально-рівними та вільними суб'єктами. По суті, лібертарна концепція не заперечує існування примусових порядків, заснованих на іншому (моральному, релігійному) регулюванні [6, с. 7]. Лібертарне трактування права пояснює формальні критерії його обумовлення у системі соціальної регуляції: єдність і визначення релігійних джерел походження; двобічний імперативно-атрибутивний характер соціально-нормативного зв'язку (зв'язок між суб'єктами соціального спілкування); формальна визначеність вимог належної поведінки, їх зведення до зовнішнього виразу поведінки; соціальна організованість санкцій, централізованість у забезпеченні їх примусу і державної монополії на застосування сили.

Дискусії з проблеми праворозуміння у 70–80 рр. XX ст. вивели три ланкову формулу права, відповідно був визнаний інтегративний (синтетичний) підхід до права, що поєднує різні явища: правову ідею (природне право), норми (закон) і факт (соціологічний бік права) на підставі нормативності юридичної системи. Необхідна корекція соціологічного визначення: право має розглядатись як особлива реальна форма буття юридичної норми або актуальне право, а його положення має входити до основ ліберальної концепції права [12, с. 13].

Для вітчизняної юридичної літератури останні роки характерний інтерес до релігійних аспектів походження держави та права. Зв'язок держави та права з мораллю, релігією не викликає сумніву. Хоча розробка цієї проблеми й досі не відповідає її масштабам і значенню. До недавнього часу й сьогодні вчені дотримуються позицій марксистської традиції зневаження критичного ставлення до виводу, в основному германської, історичної школи права, яка визнавала історичні традиції, звичаї, узвичаєння певного народу як детермінанти національного права. Є підстави розглядати моральні та релігійні принципи як ідейну основу теорії держави та права. Виникає питання про визначення моральних та релігійних цінностей, їх співвідношення (ієрархія) і зміст. При цьому, з точки зору праворозуміння, моральні та релігійні цінності притаманні усій сфері суспільних відносин. Хоча, теоретичними дослідженнями права та правовідносин, релігійному аспекту поведінки суб'єкта не приділяється належної уваги. Вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Баймаханов, М. Байтін, В. Баранов, С. Боголюбов, В. Графський, Ю. Гревцов, В. Гулієв, І. Ілієв, І. Коліхін, Ф. Кокоскін, О. Мартишин, Г. Муромцев, Г. Муртазаєва, В. Сорокін, М. Петровський, А. Поляков, протоієрей В. Ципін, здебільшого приділяли увагу питанням співвідношення права, моралі та релігії з позицій ліберальної концепції праворозуміння: релігійно-ліберальної, консервативно-ліберальної.

Як світоглядна основа юриспруденції, теорія держави та права покликана пояснити втілення загальнолюдських цінностей у національній правосвідомості, відобразити релігійно-моральні витоки та шляхи формування, використання позитивного релігійного потенціалу у процесі правового виховання. Як результат, може бути знайдено методологічний орієнтир, який дозволить подолати протистояння держави та релігійних організацій (різних конфесій та течій), і забезпечити стабільний правопорядок.

Серед сучасних концепцій праворозуміння знаходиться підтримку і погляд на право як на багатоаспектне явище, що має складну онтологічну струк-

туру. Інтегральна концепція права передбачає застосування, у цілях всебічного праворозуміння, різних методологічних підходів, серед яких особливо місце займає феноменологічна соціологія, яка виходить з погляду на право як на інтерсуб'єктивний феномен, і герменевтику. При цьому, ряд методологічних ідей можна знайти і при розгляді права з точки зору теорії комунікації (А. В. Поляков), яка є невід'ємним компонентом соціального існування суспільства [15]. Як комунікації можуть бути розглянуті не тільки право, але і мораль, моральність, релігія, наука. Релігія є суспільним соціальним явищем, складовим елементом якої є релігійні норми. Релігійні норми, як і правові, є різновидом соціальних норм, їм притаманний особливий соціально-релігійний напрямок регулювання суспільних відносин та комунікативність. Тож, не можна лишати поза увагою релігійні норми, їх ідеї, принципи дії під час визначення та розробки нових концепцій праворозуміння.

Швидкий розвиток теорії комунікації в останні роки примусив теоретиків звернути пильну увагу на перспективу отримання нового теоретико-правового знання, у центрі якого буде знаходитись релігійна концепція самого права як однієї з форм комунікації. Як інтерсуб'єктивне соціальне явище релігійні норми виникають у результаті текстуальної об'єктивації і легітимації соціальних практик, що мають «імперативно-атрибутивне» психічне значення і соціокультурний смисл.

На нашу думку, релігійні норми передбачають нормативну комунікацію, у цьому аспекті вони постають як релігійний порядок комунікативних відносин, які виникають на основі релігійно-нормативної інтерпретації різних релігійних текстів, що мають як вербальний, так і невербальний характер; як специфічний різновид інтерсуб'єктивної, комунікативної діяльності віруючих та інших суб'єктів релігійних відносин, результати якої об'єктивуються у релігії, культурі, у соціальних та релігійних інститутах, у релігійних текстах і втілюються у релігійній свідомості, релігійних приписах і релігійних відносинах, діяльності та поведінці, які утворюють єдину релігійну структуру. Повноваження і корелятивні їм обов'язки, в основі яких знаходяться релігійні норми як загальнозначимі та загальнообов'язкові правила реалізуються у комунікативній релігійній поведінці суб'єктів релігійних відносин. Смисл релігійних норм визначається як встановлення релігійно-нормативного регулювання специфічного виду суспільних відносин [15, с. 16]. Релігійні норми мають розумітися як соціальна цілісність, тобто осмислені і соціально визнані (позитивно цінні) нормо відносини. Вважаємо, що за цим підходом релігійні норми не є релігійними текстами, якщо під текстами розуміти систему знаків, тобто систему матеріальних предметів, які відтворюють якість, відносини деяких інших предметів; результат об'єктивації певної практичної релігійної поведінки, із застосуванням положень нової концепції, у межах якої акумулюються базові принципи суспільства, які є критерієм для легітимації релігійних текстів та норм.

Авторська концепція реалістичного позитивізму, запропонована Р. О. Ромашовим [16, с. 104-105], є спробою осмислення права як теоретичної абстракції та реального явища, що займає важливе місце у процесі людської життєдіяльності та виступає як найбільш вагомий соціальний регулятор. Право може розглядатися як діюча система норм, оцінюватися з точки зору соціального явища та втілення релігійних ідей і принципів під час врегулювання

специфічних суспільних відносин. У подальшому розвитку правової теорії необхідно органічно поєднати життєво важливі та практично значимі положення природного та позитивного права, у послідовному наповненні змістом позитивного права духом та принципами природного права, ідеями релігійних норм [10, с. 108], що допоможе створити нову узагальнену (синтезовану, інтегральну, філософську) юриспруденцію з метою узагальнення усього накопиченого матеріалу (соціального, правового та релігійного) [4, с. 111, 117]; заснувати тезу про соціально-релігійну обумовленість права і створити концепцію про право як юридично захищений інтерес. Релігійні ідеї мають визначати у нормотворчій сфері позитивного права основні цілі та нормативно-ціннісні орієнтири, що обумовлені моральними задачами, на які держава має орієнтуватись у сьогоденні та майбутньому. У цьому випадку виникатимуть передумови для досягнення результативності права, яка, на думку Р. О. Ромашова, є складовою реалістичного позитивізму та покращить правовий вплив на поведінку суб'єктів суспільних відносин [17, с. 30]. Такі фундаментальні виміри правової реальності здатні визначити нове у вітчизняному праворозумінні.

Розглянуті нами концепції праворозуміння підтверджують релігійні витоки права, зростаюче значення релігії у вирішенні проблем сучасного праворозуміння, які викликають зацікавленість вчених юристів України, за самими різними підставами, і пов'язані з необхідністю розробити концепцію розвитку вітчизняної юридичної науки.

Самобутністю національного правосприйняття є поєднання юридичних, моральних та релігійних основ. Право і релігія є об'єктивними регуляторами поведінки індивідів у суспільних відносинах. Тому, на нашу думку, повинна відбуватись не конвергенція права і релігії, не релігізація права, а диверсифікація релігійних начал у правову матерію, тобто їх поширення між різними активними компонентами правової сфери з одночасним їх втіленням у юридичній науці. Так, наприклад, норми церковного права, засновані на християнських канонічних принципах, регулювали шлюбно-сімейні відносини, гармонійно поєднуючи правові норми та релігійні приписи [11, с. 190]. Тому, на нашу думку, релігійна норма, як важливий соціальний регулятор суспільних відносин, повинна бути орієнтиром для нормотворця. Релігійні і правові норми є однопорядковими соціальними явищами, об'єктивними регуляторами поведінки індивідів у суспільних відносинах. Релігійні норми мають визначати у нормотворчій сфері позитивного права основні цілі та нормативно-ціннісні орієнтири, що обумовлені моральними задачами, на які держава має орієнтуватись у сьогоденні та майбутньому.

Релігію можна розглядати як спосіб мислення, світогляд; особливе, надприродне явище, результат надприродного зв'язку людини з Богом; особливий вид духовного пізнання; форму суспільної свідомості людини; специфічним регулятором соціальної поведінки тощо. Природа, зміст та сутність релі-

гії в суспільстві історично змінювалися, залежали від установленого політичного ладу країни, стану державно-церковних відносин в ній, та інших чинників. Церква, як об'єктивно існуючий соціальний інститут, неминуче знаходила гідне місце в системі соціальних відносин. Нажаль, вплив релігії на суспільне життя не є прогресивно зростаючим. Він поступово змінюється, що веде до послаблення релігійних настанов, їх впливу на суспільство та індивіда. Це пов'язано з вивільненням від релігійного впливу всіх сфер суспільного життя, з позбавленням релігійних інститутів соціальних функцій, заміною релігійних уявлень передовими науковими поглядами.

Висновки і пропозиції. Отже, підсумовуючи наведено зазначимо, що процес виникнення та розвитку релігії тісно пов'язаний з етапами виникнення та розвитку суспільства, суспільної свідомості. Розвиток релігійних уявлень та релігійних норм відбувся у всіх культурно-історичних регіонах не однаково. Оскільки релігія явище багатогранне та неоднозначне і впливає на різні сфери життєдіяльності людини і суспільства, то її сутність необхідно розглядати з різних аспектів: міфологічних, філософських, антропологічних, психологічних, соціологічних, функціональних історичних, теологічних та інших. Трактуювання сутності права з позицій релігійно-правового традиціоналізму є невід'ємним елементом теорії праворозуміння і може функціонувати як у поєднанні з філософським і природно-правовим типом, так і існувати як окремий незалежний підхід до інтерпретації права. Це можливо шляхом об'єднання різних уявлень про право, що виражені у традиційних підходах теорій: природного права, нормативізму (позитивізму, юридично-догматичного позитивізму), лібертарно-юридичній, ліберальній, соціологічній, морально-релігійній, інтегративній, комунікативній, реалістичного позитивізму та засновані на релігійних принципах та ідеях, тобто містять в своїй основі релігійні витоки праворозуміння. Оскільки існує динамічний зв'язок релігії та права у процесі переходу до нового праворозуміння і розробки сучасної правової парадигми у вітчизняній юриспруденції, адже справедливо відмічено, що у праві зберігають не тільки традиції, але й віра у всевишнього, який освячує шлях праву у соціальному світі і кожний раз, коли суспільство перебуває у кризі, воно інстинктивно звертає увагу до джерел і відшукує там «знамення». При цьому інтегрована юриспруденція може бути одним із способів подолання кризи у сучасному право розумінні. Використання специфіки релігійних концепцій походження держави та права, державотворення та правотворення у розробці інтегративної юриспруденції забезпечить теорії права соціальне спрямування і дозволить подолати, обмежене західною правовою традицією, існуюче сьогодні право розуміння; визначить можливість утвердження нового праворозуміння на основі прагматичного підходу, практичною доцільністю, в якому має враховуватись уся система соціальних факторів, що визначає право, у тому числі, релігійно-правові традиції.

Список літератури:

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Алексеев Н. Н. – СПб.: Юридический центр Пресс, 1999. – 400 с.
2. Аннерс Е. История европейского права / Е. Аннерс; [пер. со швед. Р. Л. Валинский]. – М.: Наука, 1999. – 395 с.
3. Антология мировой философии / [сост. Абрамов М. А.; ред. Федорова М. М]. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 890 с.
4. Бартольд В. В. Мусульманское право / Бартольд В. В. – М.: Знание, 1966. – 160 с.
5. Бостан С. К. Проблеми пізнання причин і умов виникнення держави, її поняття та типології / С. К. Бостан // Актуальні проблеми теорії держави та права. Ч. 1 / [С. М. Тимченко, С. К. Бостан, Н. М. Пархоменко та ін]. – К.: КНТ, 2007. – Розд. 3. – С. 70–111.

6. Варламова Н. В. Право и мораль в системе социального регулирования / Н. В. Варламова // Государство и право. – 2003. – № 9. – С. 5–10.
7. Джероза Л. Каноническое право в католической церкви / Либеро Джероза; [пер. с итал. М. Зотов]. – М.: Мысль, 1996. – 378 с.
8. Элон М. Еврейское право. Источники, понятие, принципы / Менахем Элон; [пер. с иврита А. Белов]. – Иерусалим, 1989. – 404 с.
9. Златоуст Иоанн. Беседы на Псалмы: в 12 т. // Творения св. о. Иоанна Златоуста. – М.: Наука, 1989–1990. – Т. 5. – 1989. – 551 с.
10. Марченко М. Н. Основные концепции права и государства в современной России / М. Н. Марченко // Материалы «круглого стола» в Центре теории и истории права и государства, (Москва, 13 марта 2003 г.) / Ин-т государства и права РАН // Государство и право. – 2003. – № 5. – С. 104–111.
11. Музыкаченко П. П. История государства и права Украины: учебник / Музыкаченко П. П. – К.: Знання, 2001. – 488 с.
12. Муравский В. А. Актуально-правовой аспект правопонимания / В. А. Муравский // Государство и право. – 2005. – № 2. – С. 13–18.
13. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства: учебник [для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция»] / Нерсесянц В. С. – М.: НОРМА, Издательская группа НОРМА – ИНФРА-М., 2002. – 539 с.
14. Оксамытный В. В. Теория государства и права: учебник [для студ. высших учеб. заведений] / Оксамытный В. В. – М.: Камерон, 2004. – 563 с.
15. Поляков А. В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекций / Поляков А. В. – СПб.: Издательский дом С.-Петербургского ин-та, 2004. – 864 с.
16. Ромашов Р. А. Реалистический позитивизм: в поисках интегративного типа правопонимания / Р. А. Ромашов // Государство и право. – 2005. – № 10. – С. 104–112.
17. Ромашов Р. А. Теоретико-правовая наука и юридическая практика: проблемы соотношения и взаимодействия / Ромашов Р. А. – СПб.: Издательский дом С.-Петербург. ин-та, 2004. – 312 с.
18. Садагдар М. И. Основы мусульманского права / Садагдар М. И. – М.: Политиздат, 1968. – 218 с.
19. Цыпин В. А. Церковное право: учеб. пособие / Цыпин В. А. – М.: Изд-во МФТИ, 1994. – 442 с.

Мима И.В.

Криворожский факультет

Национального университета «Одесская юридическая академия»

РАССМОТРЕНИЕ СУЩНОСТИ ПРАВОПОНИМАНИЯ С ПОЗИЦИЙ РЕЛИГИОЗНО-ПРАВОВОГО ТРАДИЦИОНАЛИЗМА

Аннотация

Исследовано теоретические аспекты религиозно-правовых традиций как методологической основы установления сущности правовой системы, учитывая исторические и правовые особенности ее развития и последовательности развития взглядов ученых на религиозно-правовые явления в соответствии с положениями определенной концепции правопонимания. Феномен религиозно-правовой традиции необходимо рассматривать в контексте теорий происхождения государства и права становления и развития правовой системы; через анализ влияния религиозно-правовых традиций, религиозных норм на процесс трансформирования теоретических подходов правопонимания; определение религиозно-правовых традиций как регуляторов поведения людей и общества; существующую связь между религиозно-правовыми традициями и обществом; влияние религиозно-правовых традиций на природу и содержание религиозных норм и правопонимание, раскрывая религиозные истоки права.

Ключевые слова: правовая система, правопонимание, религия, религиозная система, религиозно-правовые традиции, религиозные нормы.

Mima I.V.

Faculty of Krivoy Rog

National University «Odessa Law Academy»

REVIEW OF UNDERSTANDING THE NATURE OF LAW AND LEGAL POSITION OF RELIGIOUS TRADITIONALISM

Summary

Theoretical aspects of religious and law traditions as methodological principles of establishing the nature of the law system, taking into account the historical and law features of its development and the gradual development of scientific views on religious and law phenomena in accordance with a certain understanding of the concept of law. The phenomenon of religious and law traditions should be seen in the context of theories of state and law, establishment and development of the law system; through the analysis of the impact of religious and law traditions, religious norms in the process of transforming theoretical approaches understanding of the law; recognition of religious and law traditions as regulators of human behavior and society; existing relationship between religious and law tradition and society; the impact of religious and law traditions of the nature and content of religious norms and understanding of the law, revealing the origins of religious law.

Keywords: legal system, understanding the law, religion, religious system, religious and legal traditions, religious norms.